

Nr 19.

Af herr **Berg** i Stockholm, om ändrade villkor för statsbidrag till aflönande af vikarie för småskollärlarinna under tjänstledighet på grund af sjukdom m. m.

För undanröjande af de i hög grad ogynnsamma yttre omständigheter, under hvilka småskolekåren länge haft att arbeta, har Riksdagen vid olika tillfällen vidtagit förbättringar i nämnda kårs ekonomiska förhållanden.

En viktig sådan förbättring åstadkoms genom det beslut, som af 1900 års Riksdag fattades rörande statsbidrag till aflönande af vikarie under tjänstledighet på grund af sjukdom för lärare och lärarinnor vid småskolor (äfvensom för de i visst afseende till samma kår hörande lärarna och lärarinnorna vid mindre folkskolor samt de biträdande och extra ordinarie lärarna och lärarinnorna vid folkskolor). Genom detta beslut har staten trädtt hjälpende emellan, då sådan lärare eller lärarinna genom sjukdom blir under någon tid urståndsatt att själf uppehålla sin tjänst.

I bestämmelserna härom har emellertid ingått en begränsning, som medför, att lärare eller lärarinna af ifrågavarande slag får behålla någon del af sin lön endast för en viss tid och efter dennas utlöpande drabbas af högst kännbara uppoffringar. Härigenom har denna lärarekår kommit i en synnerligen ofördelaktig undantagsställning gent emot andra tjänstemannakårer, bland annat äfven gent emot andra större grupper af lärare.

En sådan undantagsställning torde åtminstone numera icke hafva hållbara skäl för sig. Icke heller har den från början varit afsedd.

Då frågan om statsbidrag till aflöning af sjuk lärare eller lärarinna vid småskola m. m. första gången bragtes inför Riksdagen genom en motion inom Andra Kammaren af herrar *E. Hammarlund* och *H. Andersson* i V. Nöbbelef med instämmande af 15 andra ledamöter i samma kammare, gjorde motionärerna visserligen icke något bestämdt yrkande rörande det

sätt, på hvilket saken lämpligast borde ordnas. Men de hänvisade i sin motivering till de bestämmelser, som gälla för statens tjänstemän i allmänhet och särskildt för andra stora grupper af lärare, och enligt dessa bestämmelser får den sjuke i allmänhet under hela sin sjukdom behålla någon viss del af sin lön.

Motionärernas hemställan, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes verkställa en utredning i ärendet och sedermera för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill utredningen kunde föranleda, blef af båda kamrarna bifallen. Med anledning häraf infordrade Kungl. Maj:t yttranden i ärendet från vederbörande myndigheter (länsstyrelser och domkapitel efter folkskoleinspektörernas hörande m. fl.) samt dessutom från vissa sakkunniga, hvilka sammankallats för utredning af en del till folkundervisningen hörande frågor. Såväl nämnda myndigheter som de särskilda sakkunniga tillstyrkte förslaget om statsbidrag till aflöning af vikarie för sjuk lärare eller lärarinna af ifrågasvarande slag. Med afseende på sättet för sakens ordnande hänvisade ett stort antal af dem till de bestämmelser, som voro gällande för aflöning af vikarie för sjuk ordinarie lärare och lärarinna vid folkskola. De ansågo således, att full likställighet med ordinarie lärare eller lärarinna vid folkskola borde äga rum beträffande den tid, under hvilken statsbidrag till vikarie för sjuk lärare eller lärarinna vid småskola m. m. skulle utgå.

De ofvannämnda sakkunniga uttalade i fråga härom uttryckligen såsom sin mening, att någon begränsning i den sjuka lärarens eller lärarinnans rätt att få hjälp till vikariens aflönande, ifall sjukdomen varade längre tid, *icke* borde fastslås. Vore tjänsteinnehafvaren — yttrade de — antagen på högst ett läsår, begränsades ju af hans eget förordnande rätten att vid sjukdom erhålla bidrag till vikariens aflönande. Vore tjänsteinnehafvaren åter antagen tills vidare, syntes samma grundsats böra tillämpas på honom, som i nådiga kungörelsen den 1 juni 1894 gjorts gällande beträffande ordinarie lärare eller lärarinna vid folkskola. Från statens synpunkt borde nämligen de i vederbörlig ordning antagna icke-ordinarie lärarna tillgodoses ej mindre än de ordinarie, då de från statens sida vore lika litet uppsägbara som de ordinarie lärarna, och då skoldistriktets rätt att uppsäga dem väl icke kunde vara ett skäl att förminska deras från staten utgående förmåner, samt då de med statens medgifvande och med dess understöd hade sig anförtrodda samma eller ej mindre viktiga uppgifter vid den uppväxande ungdomens uppfostran än de ordinarie lärarna, hvartill komme, att de hade en ringare aflöning och intoge en långt ovissare ställning.

— — — Statens mellankomst för understödjande af sjuk icke-ordinarie lärare under längre tid skulle komma att tagas i anspråk hufvudsakligen af äldre lärarinnor. Då dessas sjukdom i de flesta fall torde vara förorsakad af det ofta ansträngande skolarbetet, ville de sakkunniga så mycket mindre föreslå en begränsning af deras rätt till statsbidrag till vikariens aflöning, när sådan behöfde förordnas.

När ärendet den 13 januari 1900 föredrogs inför Kungl. Maj:t, anslöt sig dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet N. Claëson, afgjordt till samma mening om tiden för bidragets utgående. I sitt anförande till statsrådsprotokollet nämnda dag yttrade han härom:

»Äfven med hänseendet till maximitiden, under hvilken de icke ordinarie lärarna vid folkskolan böra få göra sig till godo den rätt, hvarom nu är fråga, torde de böra likställas med de ordinarie lärarna.»

I öfverensstämmelse härmed innehöll Kungl. Maj:ts framställning till Riksdagen i 1900 års statsverksproposition intet förslag till begränsning af den tid, för hvilken statsbidrag till aflöning af vikarie för sjuk lärare eller lärarinna af här ifrågavarande kategorier skulle kunna utgå.

Vid den kungliga propositionens behandling i Riksdagen fann sammansatta stats- och lagutskottet, att de af Kungl. Maj:t föreslagna bestämmelserna angående rätt till statsbidrag för aflönande af vikarie i ofvan angifna fall borde i allt väsentligt förordas. I ett afseende hade dock det sammansatta utskottet en afvikande mening. Härom yttrade det:

Genom Kungl. Maj:ts förslag synes möjlighet icke vara utesluten, att rätten till dylikt statsbidrag kan missbrukas på det sätt, att lärare vid inträffande sjukdom år efter år, och längre än behöfligt är, skaffar sig hjälp till vikaries aflönande. Visserligen kan häremot invändas, att den omständighet, att skolrådet skall pröfva behofvet af tjänstledighet för sjukdom, antaga vikarie samt aftala med denne om arvodet, bör medföra, att sådant missbruk ej äger rum. Men det ekonomiska intresset för skoldistriktet, som utgör en anledning, att skolrådet vid tjänstledighetsansökningar från ordinarie lärare noggrant pröfvar de föreliggande omständigheterna, är i själfva verket ganska obetydligt, då fråga gäller icke ordinarie lärare.

Det torde därför vara af behofvet påkalladt, att hinder för antydda missbruk läggas i bestämmelserna angående statsbidragets åtnjutande; och utskottet har trott sig finna, att det kunde ske dels genom stadgande af viss form för det läkarebetyg, hvarå tjänstledighetsansökningen grundar sig, dels ock genom fastställande af en viss maximitid, hvarunder statsbidrag må få åtnjutas.

I fråga om sagda maximitid föreslog utskottet ett tillägg af innehåll, att tillskott af allmänna medel samt bidrag af skoldistriktet till aflönande af vikarie för lärare eller lärarinna vid småskola eller mindre folkskola

samt biträdande eller extra ordinarie lärare eller lärarinna vid folkskola icke skulle utgå för mer än högst sexton läsmånader under de tre första åren af lärarens eller lärarinnans tjänstetid samt ej heller för mer än högst sexton läsmånader under den därefter följande tjänstetiden, så framt icke läraren eller lärarinnan under de tre närmast föregående åren själf tjänstgjort minst åtta läsmånader eller den kortare tid, under hvilken undervisningen i den skola, hvori han eller hon är anställd, på grund af Kungl. Maj:ts särskilda medgifvande årligen meddelas.

Att detta af utskottet förordade tillägg måste för småskolekåren blifva särdeles oförmånligt och äfven i öfrigt komma att visa sig olämpligt, var visserligen ej svårt att förutse. Men då statens och kommunens förpliktelse att på förevarande område träda hjälpande emellan dock skulle genom ett bifall till utskottets förslag blifva erkänd och delvis uppfylld, fingo betänkligheterna vika. Utan diskussion biföllo därför båda kamrarna utskottets förslag.

På grund häraf hafva bestämmelserna i fråga erhållit sin nuvarande lydelse.

Beträffande den maximitid, under hvilken statsbidrag får åtnjutas till aflönande af vikarie för sjuk lärare eller lärarinna vid småskola m. m. heter det nämligen i nu gällande kungl. kungörelse af den 1 juni 1900:

Bidrag af statsmedel eller från skoldistriktet till vikaries aflönande utgår icke för mera än högst sexton läsmånader under de tre första åren af extra ordinarie eller biträdande lärares vid folkskola eller lärares vid mindre folkskola eller småskola tjänstetid, samt ej heller för mera än högst sexton läsmånader under den därefter följande tjänstetiden, så framt icke läraren under de tre närmast föregående åren själf tjänstgjort minst åtta läsmånader eller den kortare tid, under hvilken undervisningen i den skola, hvori han är anställd, på grund af Kungl. Maj:ts särskilda medgifvande årligen meddelas.

Hvad dessa bestämmelser i själfva verket innebära står ingalunda klart vid första påseendet. Tvärt om torde nog mer än en skolrådsordförande och folkskoleinspektör hafva blifvit satt i förlägenhet, då det gällt att tillämpa dem. Till belysning af detta förhållande må anföras några exempel, hvarvid först må erinras därom, att ordet »åren» i den kungl. kungörelsen faktiskt betyder »kalenderåren».

En lärarinna, som blir sjuk i början af 1:a kalenderåret af sin tjänstetid, kan erhålla sjukbidrag under 16 läsmånader, d. v. s. under

1:a och 2:a åren; sedan måste hon tjänstgöra 8 läsmånader, d. v. s. under 3:e året; därefter kan hon erhålla sjukbidrag under 24 läsmånader eller under 4:e, 5:e och 6:e åren; sedermera måste hon åter tjänstgöra 8 läsmånader, hvarefter hon på nytt kan erhålla sjukbidrag under 3 år o. s. v.

Blir hon däremot sjuk i början af 2:a kalenderåret af sin tjänstetid, erhåller hon sjukbidrag först och främst under 16 läsmånader, d. v. s. under 2:a och 3:e åren; därefter kan hon åter erhålla sjukbidrag under 16 läsmånader, d. v. s. under 4:e och 5:e åren, och hon har då erhållit sjukbidrag 4 år å rad; sedermera måste hon tjänstgöra 8 läsmånader, hvarefter hon ånyo kan erhålla sjukbidrag under 24 läsmånader, alltså under 7:e, 8:e och 9:e åren. Så måste hon på nytt tjänstgöra 8 läsmånader, hvarefter hon ytterligare kan erhålla sjukbidrag under 24 läsmånader o. s. v.

Blir hon åter sjuk under 3:e året, erhåller hon icke, såsom i förenämnda fall, sjukbidrag under 4 på hvarandra följande år utan endast under 3, nämligen under 3:e, 4:e och 5:e. Därefter måste hon tjänstgöra 8 läsmånader, hvarefter hon åter kan erhålla sjukbidrag under 3 år o. s. v.

I vissa fall kunna ännu mera komplicerade förhållanden inträda. Om en lärarinna insjuknar i början af det 4:e kalenderåret af sin tjänstetid, får hon sjukbidrag för detta år äfvensom för 5:e och 6:e. Tjänstgör hon sedan under följande vårtermin men är sjuk under höstterminen, får hon intet sjukbidrag för denna senare. Tjänstgör hon därefter under det 8:e årets vårtermin men blir sjuk under höstterminen, får hon icke heller sjukbidrag för den sistnämnda. Under 9:e och 10:e åren däremot får hon sjukbidrag.

Af de anförda exemplen torde tydligt framgå, att de ifrågavarande bestämmelserna i vissa fall erbjuda ganska stora svårigheter för dem, som skola tillämpa desamma: skolrådsordförande, folkskoleinspektörer, länsstyrelser m. fl.

Svårigheterna gälla emellertid icke blott uträkningen af den tid, då statsbidrag till vikarien kan fås. I sådana fall, då en lärarinna ofta flyttat från ett skoldistrikt till ett annat, kan det äfven vara förenadt med mycket besvär, om icke rent af vara omöjligt för såväl skolrådsordföranden som folkskoleinspektören att på den korta tid, som kan stå till förfogande för statsbidragets rekvisition, erhålla erforderlig kännedom om lärarinnans föregående tjänstgöring, detta i synnerhet om hon — såsom ej sällan händer — icke kan förete vederbörlig tjänstebok.

I en del skoldistrikt, särskildt de mindre, torde det dessutom så pass sällan finnas anledning till bestämmelsernas användning, att det vore ganska förlåtligt, om hela stadgandet här skulle hafva råkat i glömska, när oförmodadt ett sådant fall inställer sig, på hvilket det äger sin tillämpning.

Vida betänkligare än de svårigheter, hvilka de ifrågavarande bestämmelserna vålla de tillämpande myndigheterna, äro emellertid gifvetvis de understundom mycket hårda uppoffringar, som de ådraga den kår, för hvilken de gälla.

För en småskollärlarinna i första lönegraden utgör det lagstadgade lönebeloppet numera 500 kronor. Under den tid, hon i händelse af sjukdom har rätt till bidrag för vikariens aflönande, afstår hon själf 112 kr. 50 öre för år, medan staten bidrager med 300 kronor och skoldistriktet med 37 kronor 50 öre. Under den tid åter, då hon saknar rätt till dylikt bidrag, måste hon alldeles *ensam* erlægga de 450 kronor för år, hvarmed hennes vikarie skall godtgöras. Hela den behållning, hvarpå en småskollärlarinna, som saknar egen förmögenhet, i så fall har att lifnära sig, utgör 50 kronor om året eller, efter frånräknande af 7 kronors afgift till ålderdomsunderstödsanstalten, summa 43 kronor.

De uppoffringar, som sålunda här kunna ifrågakomma, skulle vara mindre tunga att bära, ifall det med något fog kunde påstås, att de drabbade något så när rättvist.

Så är emellertid ingalunda förhållandet. För andra tjänstemannakårer, bland dem många, hvilka befinna sig i vida bättre ekonomiska omständigheter, saknas — så vidt jag känner — hvarje motsvarighet till de inskränkningar i rätten till understöd vid sjukdomsfall, som för småskolekåren blifvit fastställda. Nämnda kår är i förevarande hänseende försatt i en undantagsställning i förhållande till andra kårer, hvilken af inga i sakens natur liggande grunder lärer kunna rättfärdigas.

Härtill komma de ojämnheter, som vid bestämmelsernas tillämpning uppstå mellan samma kårs medlemmar inbördes, i det somliga kunna erhålla sjukbidrag för längre tid, under det andra måste nöja sig med bidrag för en afsevärd kortare tid. Huruvida den hjälp, som erhålles, blir större eller mindre, kan komma att bero på sådana rena tillfälligheter, som att insjuknandet inträffat under det ena eller det andra tjänsteåret i ordningen eller i början eller slutet af ett kalenderår. Såsom redan förut

visats, kan den ena lärarinnan erhålla sjukbidrag för fyra på hvarandra följande kalenderår, medan den andra icke kan få sådant bidrag för mer än tre. I vissa fall kan det till och med hända, att bidraget icke erhålles för mer än två kalenderår i rad. Det sistnämnda inträffar för den, som råkar insjukna, sedan 8:e läsmånaden af 4:e tjänsteåret (kalenderåret) begynt. För detta 4:e år fås då intet bidrag; för 5:e och 6:e åren erhålles däremot sådant, men för det 7:e utblifver det åter, ty lärarinnan har då icke uppfyllt villkoret att under de tre föregående åren hafva tjänstgjort 8 läsmånader.

Att så stora skiljaktligheter i rätten till sjukbidrag, som betecknas af å ena sidan två år och å andra sidan fyra år, måste för medlemmarna af vederbörande lärarekår framstå såsom uttryck för en påtaglig godtycklighet och orättvisa, säger sig själf.

Öfver det enskilda intresset står emellertid i stridiga fall det allmänna, och om det kunde tänkas, att skolans och ungdomens väl kräfde bibehållandet af de egendomliga undantagsbestämmelser, hvilka i det föregående blifvit påpekade, borde deras upphäfvande måhända ej ifrågasättas.

Verkliga förhållandet är dock det rakt motsatta. Då 1900 års Riksdag beslöt, att stat och kommun skulle lämna bidrag till aflönande af vikarie för sjuka småskollärarinnor (och med dem likställda), skedde detta ej enbart eller hufvudsakligen af filantropiska bevekelsegrunder. Tanken var fastmer, att man måste bereda sjuk lärarinna ekonomisk möjlighet till tjänstledighet, just på det att man därigenom skulle kunna bereda de barn, hvilka hon haft om hand, möjlighet till den undervisning och handledning, hvaraf de vore i behof. Man utgick från den uppfattningen, att om en lärarinna på grund af sjukdom ej vore tjänsteduglig, så vore det ej blott till men för henne själf personligen, ifall hon af hänsyn till uppehållet rent af tvingades att det oaktadt fortfarande tjänstgöra, utan att sådant därjämte måste lända till stor skada för de lärjungar, som hon skulle handleda, och därmed gifvetvis äfven för det samhälle, där hon hade anställning. I enlighet härmed uttalades ock under förberedelserna till 1900 års proposition från de myndigheters sida, som i ärendet hördes, att det låge i sakens natur, att en sjuk lärarinna inför utsikten att nödgas afstå hela eller allra största delen af sin aflöning skulle till det yttersta anstränga sina krafter för att kunna själf uppehålla sin tjänst. Detta måste emellertid -- framhölls det -- menligt inverka på undervisningen,

hvars ordentliga bedrivande borde anses såsom ett synnerligen viktigt statsintresse, icke minst vid de lägre och grundläggande skolorna.

Hvad sålunda förutsades har under de gångna tio åren blifvit besannadt. Flerfaldiga gånger har det händt, att en lärarinna, som under ett par år haft rätt till sjukbidrag och begagnat sig därpå, härigenom lyckats komma så långt på bättringsvägen, att hon, för den händelse hon ännu någon tid finge vårda sin hälsa, sannolikt skulle kunna fullständigt återvinna densamma. Men just då har hon genom de drakoniska bestämmelserna i 1900 års kungörelse blifvit ställd i det pinsamma valet mellan att antingen fortfarande söka tjänstledighet och i så fall ensam bestrida vikariens hela aflöning eller ock återinträda i tjänstgöring och då nödgas meddela en undervisning, hvilken på grund af sjukdomen icke skulle kunna blifva tillfredsställande för barnen och samhället, men för henne själf måhända måste få till följd, att de redan brutna krafterna skulle blifva ohjälpligen undergräfvade. För en person i en småskollärarynnas ringa ekonomiska villkor är den förra utvägen i allmänhet stängd, och intet annat alternativ står då åter än det sistnämnda: att söka uppehålla tjänsten, ehuru förmågan att på nöjaktigt sätt sköta densamma är genom sjukdom förlorad.

Då nu gällande inskränkningar i småskolekårens rätt till bidrag för vikaries aflöning vid sjukdomsfall blefvo fastställda, anfördes såsom motiv härför endast ett enda skäl: farhågan att den sjuka lärarinnan eller läraren skulle kunna skaffa sig ledighet och uppbära dylikt bidrag under längre tid, än sjukdomens beskaffenhet med nödvändighet fordrade.

För att bedöma hållbarheten af detta skäl torde man blott behöfva erinra sig, att tjänstledighet med rätt till bidrag för sjukvikaries aflöning icke kan af den sjuka lärarinnan eller läraren erhållas utan företeende af ett *läkarebetyg*, som vitsordar, att den sjukdom, för hvilken tjänstledighet sökes, »är sådan, att densamma gör läraren (lärarinnan) *oförmögen att vederbörligen uppehålla sin tjänst*». En annan synnerligen verksam garanti mot den befarade benägenheten att vilja utsträcka tjänstledighet för sjukdom längre, än sjukdomens art betingar, ligger i den afsevärda *ekonomiska förlust*, som därmed är förbunden. Att en sjuk småskollärarynna skulle önska längre tjänstledighet än behöfligt är, förefaller icke särdeles sannolikt, då man besinnar, dels att hennes lön under ledigheten lider en för henne så pass betydlig minskning som med 112 kr. 50 öre om året, dels att hela tiden för tjänstledigheten går för henne förlorad vid beräkningen af hennes rätt till ålderdomsunderstöd. Erfarenheten torde ock till fyllest ha gifvit

vid handen, att man bland småskolläraryrketens medlemmar sällan förspörjer någon frestelse att vid sjukdomsfall taga sig tjänstledighet i onödan men så mycket oftare en understundom långt drifven benägenhet att nästan till hvarje pris och med uppjudande af sina sista krafter hålla sig kvar i tjänstgöring.

Alla skäl synas sålunda tala för, att småskolekåren nu borde blifva med afseende å rätten till bidrag för aflönande af sjukvikarie fullt likställd med folkskolekåren.

I händelse en ändring i sådan riktning blir af Riksdagen beslutad, kommer den att betinga någon ökning i förslagsanslaget för »bidrag till aflönande i vissa fall af vikarie för lärare eller lärarinna vid folkskola eller småskola». Synnerligen betydande lärar denna ökning dock icke behöfva blifva. Af de knappa uppgifter, som med afseende å nämnda anslags fördelning finnas tillgängliga, vill det förefalla, som om af det samma endast omkring 21 procent eller omkring 32,000 kronor skulle utgå till aflönande af sjukvikarier för medlemmar af småskolekåren. En höjning med 15,000 kronor torde därför tills vidare vara för ändamålet tillräcklig.

Med åberopande af hvad sålunda blifvit anfördt tillåter jag mig hemställa,

att Riksdagen måtte *dels* besluta, att de inskränkingar i rätten till bidrag af statsmedel eller från skol-distriktet, som beträffande extra ordinarie eller biträdande lärare vid folkskola eller lärare vid mindre folkskola eller småskola finnas föreskrifna i § 2 mom. 3 af kungl. kungörelsen den 1 juni 1900 angående aflönande af vikarie för lärare vid folkskola eller småskola under tjänstledighet på grund af sjukdom, skola från och med ingången af år 1911 upphöra att gälla, *dels* ock för ändamålet höja det i riksstaten uppförda förslagsanslaget med titeln »bidrag till aflönande i vissa fall af vikarie för lärare eller lärarinna vid folkskola eller småskola» med 15,000 kronor.

Stockholm den 25 januari 1910.

Fridtjuv Berg.